

הנהגה שאינה מלכות וסמכויות המלוכה

א. מה היחס בין עולם המלכות ובין מדינת ישראל? האם ניתן לבסס את המחויבות לחוקי המדינה, את יכולתה לגבות מסים, את החובה לשרת בצבא, את יכולתה להוציא את העם למלחמה, על אדני מלכות ישראל? המדינה נחשבת כמלכות ישראל?

נסה להתבונן בשאלה: מדוע לומר שהמדינה נחשבת כמלכות ישראל? מדוע לומר שהיא לא נחשבת כמלכות?

נציע שתי סיבות אפשריות לכך שהמדינה לא תוגדר כמלכות ישראל ולא תזכה לסמכויותיה: ראשית, הממשלה מתמנה על ידי בחירות ולא על ידי סנהדרין או נביא¹. שנית, התורה עסקה במלך ולא במדינה דמוקרטית: האם אפשר לדמות את המדינה הדמוקרטית למלכות ישראל? מיהו המלך שחייבים לשמוע לו?

הרב קוק סבור כפי שראינו שהצורך במעורבות הסנהדרין במינוי המלך מעכב. המדינה אינה יכולה להיחשב אפוא לדעתו כמלך. בכל זאת, ניתן לדעתו להחיל חלק מדיני המלכות על המדינה. כיצד? אילו דינים? מדוע? נקדים: **הרב קוק** רואה במרחב דיני המלחמה עולם ייחודי שמבוסס על המושג 'משפטי המלוכה' (משפט כהן קמג):

וממלחמת מצוה לע"ד אין ללמוד כלל (שיחיד חייב לסכן עצמו למען הצלת כלל ישראל), דעל כרחך עניני הכלל דמלחמות יוצאים הם מכלל זה דוחי בהם, שהרי גם מלחמת רשות מותרת היא, ואיך מצינו היתר להכניס נפשות רבות בסכנה בשביל הרווחה, אלא דמלחמה והלכות צבור שאני. ואולי הוא מכלל משפטי המלוכה, שהיו ודאי רבים ונמסרים באומה, כמו שכתב הרמב"ם פ"ג דמלכים ה"ח דאין רשות למלך להרוג אלא בסייף... וכמו הרוגי מלך נכסיהם למלך (סנהדרין מ"ח ב') ופסקה הרמב"ם שם, וכל אלה ועוד כיוצא בזה הם שרידים שנשארו לנו ממשפטי המלוכה, שהם אינם על פי גדרי התורה של הלכות יחיד (ובמקום אחר בארתי, שגם אלה יש להם מקור בתורה, אלא שדרכי הדרשה בזה נמסרו לכל מלך כבינתו הרחבה, ומשום הכי צריך שיכתוב לו שני ספרי תורה, וכל אחד לשם קדושה מיוחדת, ועל הס"ת ששייך לכל בן ישראל נאמר לבלתי רום לבבו ולבלתי סור וגו' אעפ"י שבספר תורה דמצד המלוכה מלך פורץ לעשות לו דרך ואין מוחין בידו), ומהם גם כן דיני המלחמה, בין מלחמת מצוה ובין מלחמת רשות, ואי אפשר ללמוד מזה למקום אחר.

1. והנבואה אינה מעכבת בפשטות כאשר אין נביא, אך לדעת רבים הצורך בסנהדרין כן מעכב.

הרב פינס חולק וסבור שאי אפשר לבסס את עולם המלחמה על המושג 'משפטי המלוכה', מושג שעוסק לדעתו רק בזכויות וחובות המלך²:

וגם ההנחה שזהו ממשפטי המלוכה איני מכיר. שמשפטי המלוכה הם הדינים הנוגעים לזכויותיו [וחובות] של מלך, ולא מענין זה היא מלחמת מצוה, שלא באה בשביל המלך, אלא המלך בא בשבילה, כמו שהביע זה הרמב"ם במתק לשונו לעיל מזה, בסוף פרק ד מהלכות מלכים [הלכה י], בזה הלשון: 'שאין ממליכין מלך תחלה אלא לעשות משפט ומלחמות, שנאמר "ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו" ואטו בימי החשמונאים, כשלא היה מלך בישראל, לא היה חובה על כל אחד לצאת למלחמה כנגד חיילות סוריא כשבאו לא"י להלחם?

הרב קוק ענה על הקושיה מימי החשמונאים בדברים יסודיים ומכוננים (משפט כהן קמד):
ועל דבר מה שכתבתי, שעניני המלחמות הם ממשפטי המלוכה, משיג כת"ר ואומר שאין משפט המלוכה כי אם בדבר שהוא כבוד המלך. אין הדבר כן, כי אם כל דבר כללי הנוגע לאומה, וגם כל תיקון של הוראת שעה, לגדור בפני עושי עולה, הכל הוא בכלל משפטי המלוכה, שיש רשות למלך להתנהג בהם כפי ראות עיניו, אפילו כשאינו נוגע כלל לטובתו ולכבודו, כי אם לטובתן ולכבודן של ישראל... ומה שכתב כת"ר, דאם מלחמות ממשפט המלוכה הן, אין נלחמו החשמונאים כנגד חיילות סוריא בלא מלך. הנה על המלחמה היסודית של החשמונאים, שהיתה ביחוד נגד השמד ושעת הגזירה של היונים, להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך, על זה אין מה לשאול כלל, שהרי גם על מצוה קלה יהרג ואל יעבור, ואיך לא תהיה רשות וגם חובה להתחזק במלחמה, כדי לבטל את כח השמד ולהעמיד את כללות הדת על תילה. ועל המלחמות הבאות אחר כך, שגם המלכים הכשרים שבהם נלחמו, אז הלא כבר היו מלכים מועמדים על פי הסכמת האומה... וחוף מזה נראים הדברים, שבזמן שאין מלך, כיון שמשפטי המלוכה הם גם כן מה שנוגע למצב הכללי של האומה, חוזרים אלה הזכויות של המשפטים ליד האומה בכללה. וביחוד נראה שגם כל שופט שקם בישראל דין מלך יש לו, לענין כמה משפטי המלוכה, וביחוד למה שנוגע להנהגת הכלל. ואפילו בענינים פרטיים, הרי הפלגש לדעת הרמב"ם, פ"ד ה"ד שם, שאינה מותרת כי אם למלך ולא להדיוט, שהרמב"ן בתשובה... הקשה עליו בתוך דבריו גם מן השופטים (שהפלגש היתה מותרת להם למרות שלא היו מלכים), ג"כ ראיתי מי שמתרצים ששופט דין מלך יש לו בזה (ואפילו לענין היתר פלגש³). אמנם עכ"פ הננו רואים שהרמב"ן לא ס"ל הכי⁴. אבל למה שנוגע להנהגת הכלל, כל שמנהיג את האומה דן הוא במשפטי המלוכה, שהם כלל צרכי האומה הדרושים לשעתם ולמעמד העולם.

2. אגרות הרב פינס לרב קוק הובאו בספר 'מסירות נפש הקרבת היחיד למען הצלת הרבים' נספח שני.
3. ומכאן שיש מי שאומר שאפילו דיני המלוכה שנוגעים לדיני המלך עצמו, כהיתר חריג בדיני אישות, נאמרו גם על שופטים שמנהיגים את האומה ולא רק למלך בלבד.
4. ולדעתו אם פלגש מותרת למלך בלבד ולא להדיוט, אז היא אמורה להיות אסורה גם על השופט, שכן לדעתו דיני המלך הפרטיים חלים על המלך בלבד.

מהו חידושו של הרב קוק? נסה להתבונן בדברים: מהי משמעותם? מהי משמעות הביטוי 'חוזרים אלה הזכיות של המשפטים לידי האומה'? מה מלמדת אותנו המילה חוזרים?

ננסה להתבונן בדברים ונציע שני גוונים: הראשון, מהותית סמכות המלך נבעה תמיד מהעם. העם בחר להעניק את הסמכות למלך, וכאשר אין מלך הסמכות חוזרת לעם והוא יכול לבחור להעניק אותה לגורמים אחרים, כממשלה והכנסת. השני, התורה מתייחסת לשלטון מלוכני ומעניקה לו סמכויות ותפקידים וזכויות, והשאלה שניצבת בפנינו היא האם הלכות אלו מתייחסות למלכות בלבד או שניתן להרחיבן לכל שלטון מרכזי. תשובת הרב קוק היא שיש לחלק את הלכות המלכות לשניים: ההלכות שעוסקות בדיני המיוחדים של המלך⁵ נאמרו דווקא על המלך ואי אפשר להחילם על שלטון מרכזי אחר. לעומת זאת, ההלכות הכלליות נובעות מהצורך הלאומי בשלטון מרכזי אחד⁶, ולכן אפשר להחיל אותן על כל שלטון מרכזי⁷.

חשוב היטב: מה החידוש של הרב קוק לפי האפשרות השנייה? מה יענו החולקים שסוברים שאין להרחיב את דיני המלכות ולהחיל אותם על מדינת ישראל?

בדרך כלל כאשר מרחיבים דין מעבר למקרה הפרטי שבו הוא עוסק, טוענים שאותו מקרה אינו מהותי והוא דוגמה בלבד. אולם, כאן הרב קוק אינו טוען זאת: גם לטענתו, חלק מדיני המלכות נאמרו במלך בלבד, הדינים הפרטיים, ובכל זאת הרב מחלק ומפצל ומחיל את דיני המלך הכלליים על כל שלטון מרכזי. יתכן שהחולקים יטענו שאיננו יכולים להרחיב כך את דיני התורה, לפצלם ולהרחיב רק חלק מהם.

ב. נפגש עם חלקים נוספים מדינו של הרב (שם):

ומלשון המדרש רבה אמור פ' כ"ו, שאמר על שאול: דור דור ושופטיו דור דור ומלכיו כו', מלך ראשון שיעמוד על בניך, משמע שיהושע לא היה מלך אלא שופט (ולכן שאול היה המלך הראשון), ומכל מקום כתב הרמב"ם בהלכות סנהדרין הנ"ל, שהרג את עכן מדין המלכות, על פי הודאת עצמו (ומכאן שדיני המלך הכלליים נאמרו על כל מנהיג). אלא שאין מדבריו אלה של הרמב"ם כל כך ראייה, שהרי נראה מלשונו בהלכות מלכים פ"א הנ"ל, גבי אין מעמידין מלך בתחילה אלא על פי ב"ד של ע"א וע"פ נביא: כיהושע שמנהו משה רבנו ובית דינו, דסבירא ליה שיהושע מלך היה... ומכל מקום הסברא קימת, דלענין משפט המלוכה, שנוגע להנהגת הכלל, ודאי גם שופטים מוסכמים ונשיאים כלליים במקום מלך הם

5. כמצוה לכתוב ספר תורה והיתר פלגש והאיסור להרבות כסף וזהב.

6. הלכות כלליות כחובה להישמע למלך, כאיסור למרוד בו, כיכולת המלך להוציא את העם למלחמה.

7. וסברת הרב דומה לגוון זה להרחבה של בור לכל היתקלות בחפץ.

עומדים... וסעד לדבר הוא לשון הרמב"ם בפ"ד דסנהדרין ה"ג: ראשי גליות שבבבל במקום מלך הן עומדים ויש להם לרדות את ישראל בכל מקום כו'. וקל וחומר שנשיאים המוסכמים באומה, בזמן שהיא בארצה ובשלטונה, באיזו מדריגה שהיא, שהועמדו בשביל הנהגת האומה, לא רק בעיקר בשביל הרבצת התורה, כבני בניו של הלל דלא נקראו שבט כי אם מחוקק, כפי הנראה מסנהדרין (דף ה' ע"א), דאינם עומדים במקום מלך, כי אם כח ב"ד יש להם, אבל אותם שהוסכמו בעמדתם לכתחילה בשביל האומה בהנהגתה הכללית, גם הארצית, כמלכי בית חשמונאי, וגם נשיאיהם, פשיטא דלא גריעי מראשי גליות שבבבל... אבל כשמתמנה מנהיג האומה לכל צרכיה בסגנון מלכותי, ע"פ דעת הכלל ודעת ב"ד, ודאי עומד הוא במקום מלך, לענין משפטי המלוכה, הנוגעים להנהגת הכלל.

מסוף דברי הרב ניתן להבין שחידושו מותנה במעורבות הסנהדרין, 'על פי דעת הכלל ודעת ב"ד'. אולם, הרב יהודה זולדן דוחה אפשרות זו (מיהו מנהיג הראוי לברך עליו, תחומין (כב):

הטענה שמנהיג צריך להיבחר גם כיום על דעת בית דין, מבוססת על דברי הרא"ה קוק, בתשובתו שבשו"ת משפט-כהן סי' קמד. באותה תשובה חזר הרא"ה שש פעמים (!) על כך שבזמן שאין מלך, אזי לכל שופט ומנהיג יש דין מלך. רק בפעם השביעית ציין את הצורך בדעת בית דין. על הצורך בהסכמת האומה חזר במקורות נוספים (כגון, בבאר-אליהו עמ' מ), אולם גם שם לא ציין את הצורך בדעת בית דין. מכאן ניתן להסיק, ש'דעת בית דין' אינו תנאי מהותי במינוי מלך, כמו הצורך בהסכמת האומה. הזכרת תנאי זה במקום שנזכרה לא נעשתה אלא משום ששם דובר על תקופתם של החשמונאים, עת היה בית דין; אבל בתקופה בה אין סנהדרין, ניתן למנות מלך גם בלעדיהם. ועוד: המושג 'דעת בית דין' הוא הסכמה להליך המינוי בכללו. כך הוא מובנו של אותו מושג בכתובות יא, א: "גר קטן מטבילין אותו על דעת בית דין", או ביומא יט, ב: "משביעין אנו עליך על דעתנו ועל דעת ב"ד". הסכמה כזו, גם אם לא הסכמה מפורטת, יש גם בימינו מצד הרבנות הראשית, שאותה יש לראות כ'בית דין' לצורך הנדון, וכן מצד רבנים רבים (רובם המוחלט של רבני ארץ ישראל) שמתתפים ומצביעים בבחירות. צורך זה ב'דעת בית דין' הרי הוא כצורך בהסכמת 'אדם חשוב' (ב"ב ט, א) או 'חבר עיר' (מגילה כז, ב) לתקנה שמתקנים בני העיר. הסכמה זו נועדה לשמש כביקורת על מידת היושר שבתקנה, שמא פוגעת היא במיעוט. גם בנידוננו נראה שדעת בית דין נחוצה לביקורת הליך הבחירה, אם הוא נעשה ביושר, אך לא על התוצאות. התוצאה היא רצון העם, ובית הדין אינו יכול לשלול רצון זה.

מהן שתי טענותיו של הרב זולדן נגד האפשרות שחידושו של הרב מותנה במעורבות הסנהדרין?

ג. הרב קוק מחיל אפוא את דיני המלכות הכלליים על כל שלטון מרכזי. ניתן למצוא לחידוש זה מספר מקורות ברבותינו הראשונים. מקור ראשון הוא בדברי **המאירי** על יכולת ההנהגה להעניש שלא מן הדין (סנהדרין נב):

כבר ביארנו שאין דנין דיני נפשות אלא בזמן שבית המקדש קיים ושתהא סנהדרי קבועה במקומה לשם שנאמר ובאת אל הכהן וכו' בזמן שיש כהן יש משפט אין כהן אין משפט ומכל מקום דיני המלכות קיימים בכל זמן ואף בכל דור ודור יש רשות למנהיגי הדור וגדולי הארצות לענוש ולהרוג דרך הוראת שעה על הדרכים שביארנו וזהו שנרמז בתורה אחר כך ואל השופט אשר יהיה בימים ההם.

דיני המלכות הכלליים קיימים בכל זמן, אף לאחר ביטול המלכות, והם חלים על 'מנהיגי הדור וגדולי הארצות'. מקור שני הוא בדברי **הרמב"ן**. לדעתו, מצוה על המלך לשאול באורים ותומים לפני היציאה למלחמה (שכחח הלאוין):

ויש לי ענין מצוה מסתפק עלי והוא שייראה לי שמצוה על המלך או על השופט ומי שהעם ברשותו להוציאם לצבא במלחמת רשות או מצוה להיות שואל באורים ותומים ועל פיהם יתנהג בעניינם

הבא מדברי הרמב"ן ראייה לדברי הרב קוק.

ד. מקור נוסף הוא בדרשות הר"ן והאברבנאל. לטענת הר"ן יש למלכות תפקיד חשוב בעולם המשפטי⁸: לדאוג לתיקון העולם ושמירת הסדר החברתי. לדבריו, יש שתי מערכות משפט: של חכמי ישראל שתפקידה להביא לידי ביטוי את האמת והצדק האלוקי, ושל המלכות שתפקידה לדאוג לתיקון העולם⁹ (דרשות הר"ן דרוש הי"א):

והשם יתברך ייחד כל אחד מהענינים האלו לכת מיוחדת, וצוה שיתמנו השופטים לשפוט המשפט הצודק האמיתי, והוא אמרו ושפטו את העם משפט צדק... שתכלית מינויים הוא כדי לשפוט את העם במשפט צדק אמיתי בעצמו, ואין יכלתם עובר ביותר מזה. ומפני שהסידור המדיני לא ישלם בזה לבדו, השלים האל תיקונו במצות המלך... אבל השופטים והסנהדרין היה תכליתם לשפוט העם במשפט אמיתי צודק בעצמו, שימשך ממנו הידבק ענין האלהי בנו, יושלם ממנו לגמרי סידור ענין ההמוני או לא יושלם. ומפני זה אפשר שימצא בקצת משפטי ודיני האומות הנ"ל, מה שהוא יותר קרוב לתיקון הסידור המדיני, ממה שימצא בקצת משפטי התורה. ואין אנו חסרים בזה דבר, כי כל מה שיחסר מהתיקון

8. וזאת בניגוד לאפשרות הפשוטה יותר אולי שחכמים הם שאחראים על מערכת המשפט, והמלך אחראי בעיקר על המשטרה והצבא.

9. נתבונן בדברים עמוקים אלו בהרחבה בנושא המלך והמשפט.

הנזכר, היה משלימו המלך. אבל היתה לנו מעלה גדולה עליהם, כי מצד שהם צודקים בעצמם, רוצה לומר משפט התורה, כמו שאמר הכתוב ושפטו את העם משפט צדק, ימשך שידבק השפע האלהי בנו. ונמצא שמינוי השופטים היה לשפוט משפטי התורה בלבד, שהם צודקים בעצמם, כמו שאמר ושפטו את העם משפט צדק, ומינוי המלך היה להשלים תיקון סדר המדינה, וכל מה שהיה מצטרך לצורך השעה.

הר"ן מקשה על עצמו: הברייתא מלמדת שחכמים יכולים להעניש שלא מן הדין לצורך תיקון העולם. אולם, אם תפקיד הסנהדרין הוא לבטא את הצדק האלוקי המוחלט, והמלך צריך להקים מערכת משפט נוספת שתדאג לתיקון העולם, אז מדוע וכיצד חכמים יכולים להעניש שלא מן הדין לצורך תיקון העולם? הרי זה תפקיד המלך! (שם):

ואל תקשה עלי מה ששינונו בפרק נגמר הדין (סנהדרין מו א) תניא ר' אליעזר [בן יעקב] אומר שמעתי שבית דין מכין ועונשין שלא מן התורה ולא לעבור על דברי תורה אלא לעשות סייג לתורה וכו', שנראה ממנו שמינוי הבית דין הוא לשפוט כפי תיקון העת והזמן. ואינו כן, אבל בזמן שיהיו בישראל סנהדרין ומלך, הסנהדרין [הם] לשפוט את העם במשפט צדק לבד, לא לתיקון ענינם ביותר מזה, אם לא שיתן המלך להם כוחו. אבל כאשר לא יהיה מלך בישראל, השופט יכלול שני הכוחות, כח השופט וכח המלך... הנה שנתנו בכאן ליהושע¹⁰ כח מלכות אף על פי שלא היה מלך.

לטענת הר"ן 'כאשר לא יהיה מלך בישראל, השופט יכלול שני הכוחות, כוח השופט וכח המלך', ולכן התפקיד להעניש שלא מן הדין שמוטל בדרך כלל על המלך מוטל אז על החכמים. האברבנאל צועד בהקדמתו לספר שופטים בדרך דומה ומחיל את הדברים גם על היציאה למלחמה. הוא משווה בין השופטים למלכים:

ההבדל השני הוא שכח המלך ומנויו אינו בענין הדין ולשפוט בין איש ובין רעהו על פי התורה, אבל הוא לבד בתקון הקבוץ המדינה. להושיע את העם מאויביהם ולפסוק הדין בדברים כפי הוראת השעה וצורך העת לא בדרך דין צדק. ואמנם השופטים הם בחלוף זה, שמנויים בייחוד הוא לדון בין אדם לחברו על פי התורה, ושפטו את העם משפט צדק, הלא תראה שהתורה בפרשת שופטים צוה על הב"ד הקטן שבכל עיר ועיר, כמו שאמר (דברים ט"ז י"ח) שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך וגו', ובפרשת כי יפלא (שם) הזהיר על הב"ד הגדול (והם הסנהדרין אשר בירושלים) ועל השופט והוא הגדול שבכלם העומד במקום אדוננו משה בזמן שהיה עומד עם השבעים זקנים, ועליהם אמר (שם י"ז ט' - י"א) והגידו לך את דבר המשפט, ועשית ע"פ והדבר אשר יגידו לך וגו', ע"פ התורה אשר יורוך וגו'. הנה א"כ הנהגתם בעצם וראשונה ובייחוד היה לדון כפי המשפט הצודק ולזה נקראו שופטים. ואם מצינו שהשופטים הנזכרים בספר הזה היו יוצאים במלחמות, והיה מסור אליהם היכולת המוחלט לדון כפי הוראת שעה ושלא על פי התורה, לא היה זה אליהם

10. בדין המורד במלכות חייב מיתה שמקורו ביהושע.

במה שהם שופטים, כי אם לפי שלא היה בישראל עדיין מלך והיה להם כח השופט וכח המלך, וכבר נפל על זה הר' נסים ז"ל, ולזה פעמים על דרך ההעברה נאמר בהם לשון מלכות, אמר (בספ' סי' ט"ו) וימליכו את אבימלך בשכם וגו', והוא היה שופט, ואמר (סי' י"ח א') בימים ההם אין מלך בישראל וגו'. וכבר העירו חז"ל למה אמרו ויהי בישראל מלך זה משה, שבמקום שאין מלך גדול הדור הרי הוא כמלך.

התבונן בדברי הר"ן והאברבנאל והבא מדבריהם ראייה לדברי הרב קוק! חשוב היטב: דברי הר"ן והאברבנאל זהים לדעתך לדברי הרב קוק? אתה מזהה הבדל בניהם?

לדבריהם, סמכויות המלך קיימות גם כשאין מלך, 'כאשר לא יהיה מלך בישראל, השופט יכלול שני הכוחות, כח השופט וכח המלך', ודברים אלו מחזקים את דברי הרב קוק על כך שההנהגה המוסכמת זוכה בסמכויות המלוכה.

אולם, נראה שיש הבדל בין דברי הר"ן והאברבנאל לדברי הרב קוק: נראה שלדעת הר"ן והאברבנאל הסמכות עוברת לסנהדרין בעוד שאצל הרב קוק היא עוברת להנהגה המרכזית המוסכמת. כך נראה מלשון הר"ן, 'כאשר לא יהיה מלך בישראל, השופט יכלול שני הכוחות, כח השופט וכח המלך'. וכן מלשון האברבנאל, 'שבמקום שאין מלך גדול הדור הרי הוא כמלך', ומכל דיונו העוסק בשופטים¹¹ שאותם הוא מזהה עם חכמי התורה, חברי הסנהדרין והדיינים בבתי הדין.

ה. הרב ישראלי דן בדברי הר"ן והאברבנאל לפיהם חכמי הסנהדרין הם שזוכים בסמכויות המלכות במקום שאין מלכות (עמוד הימיני סימן ז):

ואין לנו אלא לפנות לדברי הר"ן בדרשותיו (דרש י"א) שהוכיח ממה שנאמר לענין משה רבנו עליו השלום ויהי בישראל מלך ירמז למשה. וכן ממה שלמדו מיהושע דין מורד במלכות, והם לא היו מלכים ש"כאשר לא יהיה מלך בישראל השופט יכלול שני הכוחות כוח השופט וכח המלך". דברים אלה נמצאים בהרחב דיבור באברבנאל בפתיחתו הנ"ל לשופטים שמונה שם את הנקודות המשותפות והמחולקות שבין המלך לשופט... ויצא מזה שתפקיד המלך מתמלא בהעדרו בכל מה שנוגע לעניני המלכות על ידי השופט והוא היה הראש של סנהדרין הגדולה. על פי זה מיושבות הסתירות שהבאנו בגמרות ובמדרשים, שבאמת משה רבנו ויהושע לא היו מלכים ובזה מותאמים כל אותם המאמרים המוכיחים שהמלך הראשון היה שאול. ומכל מקום מכיון שבאותה שעה לא היה מלך מילאו הם בתור ראשי סנהדרין הגדולה (משה רבנו ויהושע) את התפקיד של מלך, ובזה מיושבים כל אותם המאמרים המוכיחים שהיה להם תורת מלך. וזה שהעלה

11. וראה עוד בדף 'היחס למלוכה - המתנגדים', שם הארכנו יותר בלימוד הקדמת האברבנאל לספר שופטים.

ב,,משפט-כהן" מסברא, אמת נכון הוא ויש לו יסוד איתן בדברי הר"ן ומקורם ברוך מתוך הגמרא וכו"ל.

ראש הסנהדרין הוא ממלא מקום המלך כשאינ מלך, וזה היה תפקידם של משה רבנו ויהושע: הם היו ראשי הסנהדרין וממלאי מקום המלך¹². בהמשך דבריו, הרב **ישראל** מצמצם את עצמת הזיקה שבין סמכויות המלכות לסנהדרין. ראשית, לדעתו יש צורך במינוי מפורש לתפקיד זה של 'ממלא מקום המלך', מינוי שצריך להיעשות על ידי הגורמים שממנים את המלך, וראש הסנהדרין אינו זוכה בסמכות זו ללא מינוי נוסף (שם):

אין התמנות השופט כראש בי"ד מקנה לו **ממילא** את זכות המלך כשאינ מלך אלא זה דורש מינוי כשלעצמו... מינוי השופט בתפקיד מלך דורש שישתתפו במינויו אלה שיש בכוחם למנות מלך, אבל עצם מעשה המינוי הוא אחר בהתאם לזה שכאן אין מתמנה אלא **ממלא תפקיד** ולא מלך ממש... ובזה יובנו דברי הרמב"ם שלמד מיהושע דין מינוי מלך על ידי נביא וסנהדרין, כי אף על פי שיהושע לא היה מלך אלא **ממלא תפקידי מלך**, מכל מקום גם זה דורש מינוי על ידי אלה שבכוחם למנות מלך וכו"ל. ועל כן רק נביא וסנהדרין שבכוחם למנות מלך גמור בכחם גם למנות לו **ממלא מקום** זמני. אבל אילו היינו אומרים שבמקום שאין מלך ממילא ראש סנהדרין הוא ממלא תפקיד מלך, קשה איך הוכיח הרמב"ם מיהושע, כיון שיהושע היה ראש סנהדרין וממילא היה עליו תורת ממלא מקום המלך, והרי ראשות סנהדרין אינה צריכה הסכמת נביא. ומוכרח לומר כנ"ל שמינוי ראש הסנהדרין לתפקיד **ממלא מקום המלך** הוא מינוי כשלעצמו, ואין הבחירה לראשות סנהדרין מקנה את הזכות לזה מצד עצמה.

מה מוכיח הרב **ישראלי מהרמב"ם** שלומד ממינוי יהושע את צורת מינוי המלך?

הצמצום השני הוא הטענה שהקשר בין הסנהדרין לסמכויות המלכות הוא מקרי ולא הכרחי, וגם אנשים אחרים יכולים לזכות בסמכויות המלכות כשאינ מלך, אלא שעל פי רוב ראש הסנהדרין כיהן כממלא מקום המלך (שם):

התמנות זו בתפקיד המלך אינה מיוחדת דוקא לראש הסנהדרין, אם כי על פי רוב היתה ההתמנות ניתנת לראש הסנהדרין... כמו כן הכרחית היא ההנחה שהנחנו שהתמנות כממלא מקום מלך אינה מיוחדת דוקא לראש הסנהדרין, שכן מצינו בגמרא ר"ה שמנו ג' קלי עולם ששימשו כשופטים... והרי זה ודאי לא יתכן שיפתח וכיוצא בזה שהוגדרו כקלי עולם יתמנו לראשי סנהדרין, והרי כבר הפליגו חז"ל בגנות המושיב דיין שאינו הגון,

12. ולכן, מצד אחד שאול היה המלך הראשון (כי משה ויהושע היו רק ראשי הסנהדרין וממלאי מקום) ומצד שני יש מקורות שמוכיחים שמושה ויהושע היו נחשבים כמלכים (כי הם היו ממלאי מקום המלך).

ואיך יתכן מינוים כראשי סנהדרין. אלא ברור שהם לא נתמנו אלא בתפקיד ממלא מקום המלך וזה ניתן להתמנות לכל אדם. מבלי צורך בידיעת התורה, וכדרך שהמלך עצמו אינו הכרחי שיהא גדול בידיעת התורה ואין זה מתנאי מינוי המלך, כמו כן גם ממלא המקום שלו אין צריך לתנאי זה בדוקא. אלא שמכיון שעל פי רוב מינו בתפקיד זה את ראש הסנהדרין, על כן נקראו כולם על דרך ההעברה בשם "שופטים", אולם לא היה כל קשר לסמכות המלכותית שלהם עם ענין המשפט. ההגדרה הנכונה של השופט תהיה איפוא "ממלא מקום המלך", מבלי כל קשר לתפקידים משפטיים של השופט.

מה מוכיח הרב ישראלי מיפתח? התבונן היטב: לאור שני הצמצומים של הרב ישראלי - הצורך במינוי מיוחד והיכולת למנות גם אנשים אחרים שאינם חלק מהסנהדרין - האם יש פער משמעותי בין הרב קוק לר"ן ולאברבנאל? מה בכל זאת תוכל ללמוד מהדברים? מה התמונה המחודשת שעולה מהם ביחס שבין הסנהדרין למלוכה?

---

1. הרב קוק סבור אפוא שההנהגה המרכזית של האומה זוכה בסמכויות הכלליות של המלכות. אחת מסמכויות אלו היא הוצאת העם למלחמה¹³, ולאור דברי הרב קוק נצפה שלדעתו סמכות זו תעבור להנהגה המרכזית. אולם, מדברי הרב קוק עולה תמונה מורכבת יותר לגבי מלחמת רשות. הרב דן בחידוש הרמב"ם לפיו האיסור לשוב לארץ מצרים ולדור בה דירת קבע לא נאמר על חלקים מארץ מצרים שנכבשו על ידי מלך ישראל¹⁴. השואל שאל האם חידוש זה נכון גם כאשר הכיבוש נעשה על ידי שופט ולא על ידי מלך, ונלמד את תשובת הרב קוק¹⁵ (משפט כהן קמה):

ממוצא דברינו למדנו, שאין מקום שאלה אם הוא הדין בשופט, שכל זמן שאין שם מלך אין אפשר לכבוש את ארץ מצרים במלחמה, מפני שבלא מלך אין מוציאין למלחמת הרשות¹⁶, ורק על פי נביא אפשר. וגם יש לומר דמשכחת ליה (מלחמת רשות ללא מלך) אם מדעת כל ישראל יוצאים, דיש לומר דהא דבעי מלך הוא דוקא לענין כפיה (כשהעם אינו רוצה לצאת למלחמה), והלשון ומוציא בפ"ב, וכן אין מוציאין בפ"ק, משמע הכי קצת, דהכונה דבעל כרחן אין מוציאין אותם, אבל ברצונם יוצאים. מכל מקום אין זה ברור דיש לומר דכל זמן

13. למלחמת מצוה ללא מעורבות הסנהדרין ולמלחמת רשות באישור הסנהדרין.

14. וכך כותב הרמב"ם (מלכים ה, ח): "ויראה לי שאם כבש ארץ מצרים מלך ישראל על פי בית דין, שהיא מותרת, ולא הזהירה אלא לשוב לה יחידים, או לשכון בה והיא ביד עכו"ם מפני שמעשיה מקולקלין יותר מכל הארצות, שנאמר כמעשה ארץ מצרים".

15. עוד על תשובה זו ועל השאלה באופן כללי, ראה בדף 'מלחמת רשות כשאין מלך וסנהדרין', שבתוך הנושא 'מלחמת רשות ומצוה'.

16. מלחמת רשות היא מלחמה שמטרתה הרחבת גבולות הארץ וכו'. מלך יכול להוציא אליה את העם לאחר אישור סנהדרין.

שאינ התנאים מספיקים להכריח (את העם לצאת למלחמת רשות, מלך וסנהדרין) הרי הוא כרציחה בעלמא (ורצון העם אינו מספיק להגדיר את המציאות כמלחמת רשות), ואסור להלחם מלחמת הרשות. ועל כל פנים זה ברור, דחילוק יש בין מלך לשופט, דמלך אפשר ליה לכבש ארץ מצרים על פי בית דין, ולכוף על זה את הצבור (כדין מלחמת רשות שדורשת מלך וסנהדרין), ושופט כשלא על ידי רצון הציבור ודאי אסור... ועל ידי רצון הציבור הדברים נוטים לכאן ולכאן, ולע"ד מסתברא לאסור כל זמן שלא נשלמו הפרטים של ב"ד ומלך או נביא (גם כשהציבור רוצה), וכמו שכתבתי לעיל בס"ד (שללא מלך אי אפשר לצאת למלחמת רשות גם כשהעם רוצה בכך).

מהי תשובת הרב קוק? מה דין מלחמת רשות ללא מלך לדעתו?

הרב ישראלי מתקשה בדברים (שם):

אכן עיין עוד בדבריו שם תשובה קמ"ה לענין מלחמת רשות על ידי שופט, שנוקט בפשטות דזה אי אפשר אלא על ידי מלך וצ"ע. ולכאורה גם מלחמת רשות יש לכלול במושג של המצב הכללי של האומה.

מהי קושיית הרב ישראלי? נסה להתמודד אתה. תוכל?
